

SHAXSNING IRODAVIY SOXASI VA UNING TUZILISHI

ANDIJON VILOYATI BALIQCHI TUMANI
8- SONLI MAKTAB PSIXOLOGI
TURG'UNOV FARXODJON NABIYEVICH

Annotatsiya: Ushbu maqoladashaxsning irodaviy xususiyatlari va ularning tuzilishi haqidagi ilmiy asoslangan ma'lumotlar hamda shaxsiy qarashlar keltirilgan. Jumladan har bir irodaviy jarayon ma'lum bir maqsad asosida amalga oshiriladi. Shuning uchun biz irodaviy jarayonlarning boshlanishi sifatida maqsad qo'yishni olamiz. Maqsad deganda biz odam nima qilish kerakligini, nimaga erishish kerakligini va qanday qiyinchiliklarni yengishi lozimligini anglashini tushunamiz.

Kalit so'zlar: Iroda, mativatsiya, ixtiyoriy, ixtiyorsiz, xis-tuyg'u, xulq-atvor, inson, axloq, axloqiy sifatlar, irodaviy sifatlar, dunyoqarash, extiyoj.

KIRISH QISM

Insonning o'z imkoniyatlaridansamarali foydalanishi, biror faoliyatga qat'iyat bilan kirishishi, qiyinchilik va to'siqlarga qaramasdan mazkur ishni amalga oshirishda shijoat ko'rsatishi, tirishqoqlik va tashabbuskorlik namoyon etishi muvaffaqiyatli faoliyat garovi bo'lib qolmoqda. Zero, har qanday faoliyatda inson omili, uning irodasi yetakchi zahira hisoblanadi. Shuning uchun mazkur psixik voqelikka ta'sir etuvchi ichki, tashqi, ijtimoiy, tabiiy omillarni o'rganish, psixik imkoniyatlarni optimallashtirish usullarini aniqlash va tatbiq etish yuqori saviyali, kompetent mutaxassis, axloqli, insofli, o'z manfaatidan ko'ra jamiyat manfaatini ustun qo'yuvchi insonni voyaga yetkazishda muhim ahamiyat kasb etmoqda.

ASOSIY QISM

Irodaning asosiy vazifasi hayotning qiyin sharoitlarida faoliyatni ongli ravishda tartibga solishdir. Bu tartibga solish qo'zg'alish va inhibisyon jarayonlarining o'zaro ta'siriga asoslanadi asab tizimi. Shunga ko'ra, yuqoridagi umumiy funktsiyaning spetsifikatsiyasi sifatida yana ikkita funktsiyani ajratib ko'rsatish odatiy holdir -faollashtiruvchi va inhibitiv. Shuni ta'kidlash kerakki, to'siqni engib o'tishga qaratilgan har bir harakat ixtiyoriy emas. Masalan, itdan qochgan odam juda qiyin to'siqlarni engib o'tishi va hatto baland daraxtga chiqishi mumkin, ammo bu harakatlar ixtiyoriy emas, chunki ular birinchi navbatdashedqi sabablarinsonning ichki munosabatlaridan ko'ra.

Yuqoridagi mavzu maktab
O`quvchilarini munosib
tarbiyalashda qo`l kelmoqda.
BALIQCHI TUMANI 8- SONLI
MAKTAB PSIXOLOGI
TURG`UNOV FARXODJON
NABIYEVICH

Shunday qilib, to'siqlarni engib o'tishga qaratilgan ixtiyoriy harakatlarning eng muhim xususiyati -bu kurashish kerak bo'lgan maqsadning ahamiyatini anglash, unga erishish zarurligini anglash. Inson uchun maqsad qanchalik muhim bo'lsa, u shunchalik ko'p to'siqlarni engadi. Shuning uchun ixtiyoriy harakatlar nafaqat murakkablik darajasi, balki xabardorlik darajasi bilan ham farq qilishi mumkin.

Ichki to'siqlar -yalqovlik, charchovni, bajarilishi kerak bo'lgan vazifaga aloqasi bo'lmagan boshqa biror narsa bilan shug'ullanish istagini engishga majbur qilish qiyin bo'lgan vaqtning belgilangan narsani bajarishga xalaqit beradigan sub`ektiv, shaxsiy mayllardir, zararli odatlar, mayllar, istaklar. Kishi irodaviy zo`r berish tufayli ularni engadi. Tashqi to'siqlar ishning o'ziga xos bo'lgan ob`ektiv qiyinchiliklar, uning murakkabligi har xil xalaqit berishlar, boshqa kishilarning qarshilik ko'rsatishi, ishning og'ir sharoitlari va shu kabilar tushuniladi. Lekin iroda termini bilan shaxsning qiyinchiliklarni engib, astoydil va aniq maqsadni ko'zlab harakat qilish qobiliyatini ham ataydilar. "Zo`r iroda, bu biron narsani qilishga intilish va unga erisha olishgina emas, balki shu bilan birga, zarur bo'lib qolganda o'zini biror narsadan voz kechishga majbur qila olish hamdir". Iroda -bu shunchaki, istak va uning qondirilishi emas, balki bu ham istak, ham uni to'xtatish, ham istak, ham ayni vaqtda undan voz kechishdir.

Bunday hollarda irodaviy harakat murakkab xarakterga ega bo'ladi va ikki bosqichga ajratiladi: 1) tayyorgarlik; 2) bajarilish. 1. Niyatni, maqsadni, anglashni ba`zan motivlar kurashi bilan qarorga kelishini, ish olib boriladigan metodlarni tanlashni o'z ichiga oladi. Masalan, oliy o`quv yurtiga kirish bosqichlari. 2. Qarorning bajarilishi. Kishi faoliyati davomida o'zini xarakterlab beradigan irodaviy sifatlarni hosil qiladi. Ayrim xususiyatlar kishini yanada faol qiladi, bu hol yarim sharlar po'stlog'idagi qo'zg'alish jarayonlarining ustunlik qilishi bilan bog'langan bo'ladi, boshqa sifatlarda yoqimsiz psixik jarayonlarga va harakatlarga xalaqit berishda, ularni to'xtatib qolishda, yo'q qilishda nomoyon bo'ladi. •Irodani mustaqil tarbiyalash usullari juda ham har xil bo'lishi mumkin, lekin ularning hammasi quyidagi shartlarga amal qilishni o'z ichiga oladi. 1. Irodani tarbiyalashni nisbatan arziyas qiyinchiliklarni bartaraf etishni odat qilishdan boshlash kerak. Oldiniga

unchalik katta bo'lmagan qiyinchilikni, vaqt o'tishi bilan esa ancha katta qiyinchiliklarni muntazam ravishda chiniqtiradi. Har bir qarshilikni "buysundirilmagan qal'a" sifatida baholash lozim va uni, bu "qal'ani olish" uchun barcha imkoniyatni ishga solish kerak. 2. Qiyinchiliklarni va to'siqlarni bartaraf etish ma'lum maqsadlarga erishish uchun amalga oshiriladi. Maqsad qanchalik ahamiyatli bo'lsa, irodaviy motivlar darajasi qanchalik yuqori bo'lsa, kishi shunchalik katta qiyinchiliklarni bartaraf etishga qodirdir. Muhimi, kishi kundalik ishlari orasida uzoq kelajakni hech qachon unutmasligi, faoliyatning so'nggi maqsadlarini hech vaqt esdan chiqarmasligi kerak. 3. Qabul qilingan qaror bajarilishi kerak. Har gal, qachonki, qaror qabul qilinib, uning bajarilishi yana va yana kechiktirilaversa kishining irodasi izdan chiqadi, qabul qilingan qarorlarning muntazam ravishda bajarilmasligi kishi irodasini intizomsiz qilib qo'yadi. Ammo qaror qabul qilayotib, uning ham maqsadga muvofiqligini, ham bajarilishini hisob-kitobga olishimiz kerak. 4. Agar kishi uzoqqa mo'ljallangan maqsadni oldiga qo'ygan taqdirda uzoq istiqbolni nazarda tutishi, bu maqsadga erishish bosqichlarini ko'rishi, yaqin kelajakka mo'ljallangan istiqbolni ko'ra olishi juda muhimdir. Pirovardida pirovard maqsadga erishish uchun sharoitlar yaratiladi. Irodani tarbiyalash. Irodani mustaqil tarbiyalash usullari juda ham har xil bo'lishi mumkin. Ularning hammasi quyidagi shartga amal qiladi: 1. Irodani tarbiyalani nisbatan arziyas qiyinchiliklarni bartaraf qilishdan boshlash kerak. Oldiniga unchalik katta bo'lmagan qiyinchilikni, vaqt o'tishi bilan esa ancha katta qiyinchiliklarni muntazam ravishda yenga bori, kishi o'z irodasini mashq qildiradi va chiniqtiradi. Har bir qarshilikni «bo'ysindirilmagan qal'a» sifatida baholash lozim va bu qal'ani «olish uchun» barcha imkoniyatni ishga solish kerak. 2. Qiyinchiliklarni, to'siqlarni bartaraf etish ma'lum maqsadlarga erishish uchun amalga oshirish. Maqsad qanchalik ahamiyatli bo'lsa, irodaviy motivlar darajasi yuqori bo'lsa, kishi shunchalik katta qiyinchiliklarni bartaraf etishga qodirdir. 3. Qabul qilingan qaror bajarilishi kerak. Har gal, qachonki, qaror qabul qilinib, uning bajarilishi yana va yana kechiktirilsa kishining irodasi izdan chiqadi. 4. Agar kishi uzoqqa mo'ljallangan maqsadni oldiga qo'ygan taqdirda uzoq istiqbolni nazarda tutishi kerak. Bu maqsadga erishish bosqichlarini ko'rishi, ya'ni kelajakka mo'ljallangan istiqboolni ko'ra olish juda muhim. Irodaviy akt (irodaviy harakat)da uni motivlashtirishning barcha uchto tomoni faollik manbai, uning yo'nalganligi va o'z-o'zini boshqarish vositalari namoyish qilingandir. Irodaviy aktning bo'g'inlari. Irodaviy harakatlar sababli har doim ozmi-ko'pmi darajada anglanilgan xarakterda bo'ladi. U yoki bu ehtiyojning qanchalik anglanilganligiga bog'liq holda intilish va istakni ham farq qilsa bo'ladi. Intilish ham differensiyalashmagan, yetarli darajada anglanilmagan ehtiyojdan iborat faoliyat motivi. Istak faoliyatining motivi sifatida ehtiyojning yetarli darajada tushunib yetilganligi bilan xarakterlanadi. Bunda faqat ehtiyoj ob'yekti

emas, balki uni qondirishning mumkin bo'lgan yo'llari ham tushunib yetiladi. Faoliyatning butun sabablari kishining yashash sharoitlarini aks ettirish va uning extiyojlarini fahmlash natijasi hisoblanadi. Ana shu sabablar orasida hayotning har bir daqiqasida bir xillari ko'proq, boshqalari kamroq ahamiyatga ega bo'ladi.

XULOSA

Irodaviy harakatlarda kishining axloqiy xislatlari namoyon bo'lsa, iroda kuchi ijobiy ahamiyatga ega deb hisoblaymiz. Ikkinchidan, kishilarning axloqiy hislarlari haqida fikr yuritilganda aytilgan so'zlarni emas, balki ularning ma'naviy qiyofasini ko'rsatadigan irodaviy harakatlarni nazarda tutamiz. Shuning uchun kuchli irodaning mardlik, o'zini tuta bilish, sabot-matonat, chidam va jasurlik kabi xususiyatlari irodaning axloqiy sifatleri deb hisoblaymiz. Kishi biror qarorga kelishda o'z qarori va harakatlari uchun axloqiy mas'uliyat sezsa, uning irodasi axloqiy hisoblanadi. Kishining chinakam axloqiyliigi ma'naviy qiyofasi, so'zida va muhokamalarida emas, balki faoliyatida, ishida va asosan mehnatda, ya'ni mehnatga va ishning o'ziga mehr qo'yishida namoyon bo'ladi. O'zining intilish (mayllarida), qaror va harakatlari har doim ahloq tamoyillariga amal qiladigan kishilarni axloqli kishilar deb ataymiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Nishanova Z. Psixodiagnostika va eksperimental psixologiya. T. Tafakkur bo'stoni. 2006.
2. Nishanova Z. G. Alimova Bolalar psixologiya va uni o'qitish metodikasi. T. 2006
3. M. Davletshin, Sh. Do'stmuhammedova, M. Mavlonov, S. To'ychiyev Yosh davrlari va pedagogik psixologiya T. 2004. O'quv metodik qo'llanma.
4. Shamshetova A.K, Soipova M.L. T. 2022y. O'quv qo'llanma.
5. G'oziyev E.G. Ontogenez T. 20106. Tojiboyeva, G. R. (2022). Development of the skill of calligraphic writing as a professional competence in a future primary school teacher. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 10(12), 830-835.